

Kéri Dénes

Az egyoldalúság csapdája. Hozzászólás a praxis-vitához¹

Rosta Kosztasz hozzászólása a Nemes László által elindított praxis-vitához új és izgalmas irányba terelte a filozófia gyakorlati oldaláról szóló hazai diskurzust: írása nem annyira a vitában felvetett elsődleges kérdésekhez kapcsolódik, hanem a vita lehetőségfeltételeihez és kereteihez. Rosta ezáltal olyan problémákat vet fel, melyek megválaszolása segítheti a praxis-vita álláspontjai közötti átjárhatóságot, s emiatt cikke mindenképpen figyelemre méltó – még akkor is, ha ugyanezen írásában az általa felvetett kérdésekre adott válaszai hagynak kívánni valót maguk után.

Ennek megfelelően Nemes írásának vizsgálatához előbb Rosta cikkének főbb pontjaira szükséges reagálnom, mivel Nemes vitaindítójához oly módon kívánok hozzászólni, ami nem felel meg a Rosta által megfogalmazott kívánalmaknak. Ő ugyanis megpróbálja élesen elkülöníteni a filozófia természetére vonatkozó kérdéseket azon kérdésektől, melyeket a praxis-vita felvet. Meglátásom szerint e distinkció nem hajtható végre a Rosta által felvázolt módon, mivel a „mi a filozófia?” kérdése és a „mi a filozófia természete?” kérdések és a rájuk adott válaszok lényegében csak szemantikailag különböznek el egymástól. Hiszen amennyiben a filozófiának rögzítjük egynéhány tulajdonságát (a természetére vonatkozó kérdés megválaszolása során), abból következik bizonyos filozófiakép (amely válaszként szolgál a „mi a filozófia?” kérdésre).

Nemes vitaindítója igenis hozzászól a „mi a filozófia?” Rosta szerint parttalan és irreleváns kérdéséhez, legalábbis annyiban, hogy kizárja az olyan filozófiafelfogásokat, melyekben a filozófia pusztán mint elmélet jelenik meg. Nemes cikke azonban épp ezen a spektrumon, az elmélet és gyakorlat spektrumán bicsaklik meg, ugyanis – a legtöbb vitaindítóhoz hasonlóan – hajlamos az egyoldalúságra: a gyakorlati oldal túlhangsúlyozásával meglátásom szerint vakvágányra tereli a filozófia praktikus oldaláról szóló igenis értékes és komolyan veendő vitát. Ennek fényében érthető, miért is válik valóra Nemes önbeteljesítő jóslata,² „mely szerint kollégái szemében az általa művelt és kifejtett filozófiai gyakorlat, nem (igazi) filozófia.”³

Rosta szerint nincs „nagyobb hiba egy filozófiai eszmecserében, mint a »mi a filozófia« kérdésének előrúgása.”⁴ Cseke Ákos Nemesnek írt válaszcikkére reagálva megjegyzi, hogy a Cseke által kifejtett filozófiafelfogás irreleváns, hiszen „bármelyik filozófiai irányzat képviselője előadhatná, hogy szerinte mi is a filozófia és ez milyen

1 A cikk létrejöttében köszönettel tartozom Paár Tamásnak, illetve egy anonim bírálónak, akik kommentárjaikkal, javaslataikkal nagy segítséget nyújtottak írásom hibáinak feltárásában és azok kijavításában.

2 Nemes 2017, 191.

3 Rosta 2019, 153.

4 Rosta 2019, 154.

hozadékokkal jár a praxis-vita szempontjából, ám ezzel nyilvánvalóan nem tudnak mit kezdeni azok, akik a filozófiáról máshogy gondolkodnak”.⁵ Rosta szerint tehát a filozófiai praxisról szóló vitában felesleges felhozni a „mi a filozófia?” kérdésre adott válaszunkat. Érdeemes ezzel szemben megnézni, hogy az első hozzászólást jegyző Sárkány Péter – nem a vitairatában, hanem egy korábbi cikkében – miképpen nyilatkozik ugyanerről. Sárkány dolgozatában a következőt olvashatjuk: „[n]ilvánvaló, hogy a filozófiai praxis meghatározásának hátterében a »mi a filozófia?« kérdése húzódik meg”.⁶ Amennyiben ugyanis bármit is állítani kívánunk a filozófia egy részéről – a praktikus oldaláról –, úgy máris a filozófia egészéről tettünk kijelentést.

A „mi a filozófia?” kérdés elkerülése tehát – Rosta szavaival ellentétben – nem járható út a praxis-vitában, kérdéses azonban, hogy az erre a kérdésre adott válasz mennyiben függ össze a filozófia természetének meghatározásával. Nagyon úgy tűnik ugyanis, hogy Rosta számára e két kérdés elkülönül egymástól: utóbbit preskriptív kísérletként értelmezi, előbbit pedig pusztán deskriptív vállalkozásként. Meglátásom szerint azonban ez a mesterkéltsé distinkció értelmetlen és tarthatatlan, mivel a filozófia bizonyos vonásainak deskriptív elemzése előfeltételezi, hogy a filozófiát preskriptív módon felruházzuk ezen vonásokkal. Esetünkben: a filozófián belüli elmélet és gyakorlat viszonyának tisztázása egy olyan filozófiaképre (a filozófia természetének olyasfajta meghatározására) épül, amely a filozófiának megkülönbözteti elméleti és gyakorlati oldalát. Az a tény, hogy Nemes László is a filozófia természetének különböző felfogásait (alkalmazott filozófia, a filozófiai elmélet hatása az életvitelre, és a filozofálás gyakorlata) sorolta fel írásában ahhoz, hogy egy metafizikai állítást boncolgasson, tovább erősíti bennem a gyanút, hogy a praxis-vitán belül problémás mellőzni a „mi a filozófia?” kérdést és az ezzel összefüggő megállapításainkat a filozófia természetére vonatkozólag. Ezért is írja Nemes, hogy az elmélet és gyakorlat között lévő feszültség „a filozófia természetével kapcsolatban is lényegi kérdéseket vet fel”⁷.

Rosta kívánalma, hogy a filozófia elméleti és gyakorlati oldalának létét rögzítsük, ám ezek viszonyáról ne szóljunk, tarthatatlan. A filozófiai praxis vitája során igenis szólnunk kell a filozófia természetéről, s bár Rosta ennek ellenkezőjét állítja, írásában mégsem nehéz a filozófia természetére vonatkozó kijelentéseket találni, például: „kikerülhetetlen a filozófia elméleti és gyakorlati oldalairól, ezek egymáshoz való viszonyáról, újfajta kombinációról és problémáiról beszélni”,⁸ ugyanis az elmélet és gyakorlat feszültsége „a filozófia egyik legeredetibb sajátossága”.⁹ Azt állítani, hogy a filozófiának van gyakorlati és elméleti oldala, és hogy e kettő között feszültség van, máris a filozófia

5 Rosta 2019, 154.

6 Sárkány 2008, 177. Lásd még Sárkány 2008, 23–24.

7 Nemes 2017, 182. (saját kiemelés)

8 Rosta 2019, 153.

9 Rosta 2019, 153.

természetéről tett kijelentés, s „ezek egymáshoz való viszonyáról” számot adni máris válaszkísérlet a „mi a filozófia?” kérdésre.

Amennyiben azonban megpróbálunk megfelelni Rosta szavainak, és nem bocsátkozunk a filozófia természetével kapcsolatos fejtegetésekbe, Nemes hiába írta meg vitaindító cikkét, feleslegesen vállalkozott a filozófusok megszólítására. Ha ugyanis Rostának igaza van, és a Cseke Ákos által megfogalmazott gondolatok valóban irrelevánsak, úgy a Nemes által megszólított, „akadémikusokként” felcímkézhető csoport is lényegtelennek tekintheti a vitaindítóban felvetetteket: „az akadémiai világban dolgozó elméleti filozófusok például időnként megkérdőjelezik a praktizáló vagy alkalmazott filozófus legitimitását”.¹⁰ Az elméleti filozófusok elintézhetik ennyivel a praxis-vitát: jóllehet Nemes úgy gondolja, hogy a filozófiának van gyakorlati oldala, ezzel viszont mi, akik a filozófiáról máshogy gondolkodunk, nem tudunk mit kezdeni, úgyszólván szavai számunkra irrelevánsak. Tehát bármennyire is igyekszünk elkerülni a filozófia természetéről szóló diszkussziót, a praxis-vita egy ezt illető előfeltevésre épít, nevezetesen arra, mely szerint a filozófiának természetéből fakadóan van praktikus oldala, és hogy ezen praktikus oldallal a filozófusoknak el kell számolniuk.

Rosta szerint „[a]bból is jól látszik, hogy Nemes nem kívánja számunka meghatározni a filozófia mibenlétét, hogy a filozófiai tudás és gyakorlat viszonyrendszerében számtalan alakzatot tart elképzelhetőnek”.¹¹ Ez azonban szintén nem jelenti azt, hogy a filozófia mibenlétéről szóló párbeszédnek teljesen ki kellene szorulnia a praxis-vitából. Nemes számtalan alakzatot vázolt fel, talán épp azért, hogy vitaindítója elérje célját, azaz hogy elkerülje, hogy a válaszcikkek az ő praxis-felfogását támadják, ne pedig magának a teória–praxis kettőségének problémáját járják körül. E kettőség mibenlétének tartalommal való feltöltése a válaszadókra várt.

A praxis-vita kapcsán tehát elengedhetetlen álláspontot foglalni a filozófia természetének valamiféle felfogása mellett (amellett mindenképp, hogy létezik gyakorlati oldal is), s ennek megfelelően a továbbiakban Nemes László írására szeretnék reflektálni, melynek központi mondanivalója a következő kérdésben foglalható össze: „a filozófia inkább tudás vagy a teljes életmódra kiható folyamat?”¹² Vitaindítójában a szerző hosszasan érvel amellett, hogy a filozófia inkább életmódra kiható folyamat (az ő megnevezésében: filozófálás), semmint tudásgyarapítás.

Persze vitaindítóként írásának provokatívnak kell lennie, ám Nemes az „akadémiai filozófia” merev egyoldalúsággal túlhangsúlyozott elméletpártiságával szemben merev egyoldalúsággal hirdeti a filozófia gyakorlatiságát, így pedig épp azok szemében válik leginkább elfogadhatatlanná felvetése, akiknek vitaindítóját címezi. Hiába írja Nemes,

¹⁰ Nemes 2017, 191.

¹¹ Rosta 2019, 154.

¹² Nemes 2017, 181.

hogy „[a] filozófia egyszerre elmélet és gyakorlat”,¹³ ha mondandóját aztán a szókratészi dilemmától kezdve végig az elmélet és gyakorlat merev elválasztására építi. Ennek megfelelően nem véletlenül jegyzi meg Sárkány is válaszcikkének már legelső oldalán a következőket: „Nem tudok olyan filozófiai praxist elképzelni, amelyben a filozófia művelése során ne kerülne előbb-utóbb előtérbe a filozófiai tudás iránti igény és fordítva: a filozófiai praxisban a filozófiai tudás mindig egy konkrét gyakorlati és személyes kérdésfelvetés prizmáján törik meg.”¹⁴

Nemes háromféle módját különbözteti meg a gyakorlati filozófiának: a gyakorlatban alkalmazott elméleti filozófia két oldalát (az egyik oldalra sorolja például a bioetika területén születő etikai megfontolásokat, a másikra pedig a veganizmus és a sztoicizmus hétköznapi megnyilvánulásait),¹⁵ és a filozofálást mint gyakorlati tevékenységet.¹⁶ Ezek közül a harmadikra helyez nagyobb hangsúlyt, mivel egyrészt mint a legradikálisabb álláspont ez igényel alaposabb körüljárást, másrészt szerinte különféle okoknál fogva a filozófia jövője leginkább e harmadik opcióban ragadható meg.

Vegyük sorra Nemes érveit. Állítása szerint a filozofálás praxisa felé vezető „átmenetet a megismerés közegének változása idézi elő, a filozófia ily módon alkalmazkodik a mai kulturális, kommunikációs és episztemikus viszonyokhoz és kihívásokhoz”,¹⁷ és ezen dinamikus, közösségi közegben a szerzőség kérdése mindinkább a hagyományos filozofiaművelés ellen szól. Régen – mondja Nemes – a filozófia abban állt, hogy egy-egy szerző nagy művekben próbálta összegezni rendszerét, és ilyenformán inkább a nagy egyének, semmint a nagy gondolatok köré szerveződött. Ezzel szemben ma már más a helyzet: „A mai kulturális és információs környezetben ez az ideál egyre kevésbé tartható, lévén a tudás átmeneti és közösségi jellegűvé válik, szerzősége megkérdőjeleződik.”¹⁸ Változhat-e azonban a tudás jellege? Nemes a filozofálásként értelmezett filozófia keretei közt lemond a filozófia klasszikus tudásfelfogásáról, mikor azt írja, hogy „belebocsátkozunk egy közösségi eszmecserébe, amitől *nem megoldásokat várunk*, hanem egy olyan intellektuális kalandot, amelynek az alakulását nem tudjuk előre eltervezni”.¹⁹ Bár állítása szerint ennek hátterében a tudás statikus felfogásától való elrugaszkodás áll a tudás dinamikus felfogása felé, ez számomra mindenképp problémásnak tűnik. Dinamikus tudás alatt érthet Nemes dinamikusan kialakuló, ám végső soron mégis változatlan, statikus tudást, ez esetben viszont mondandója nem túl releváns, s nem támasztja alá a tudás fajtáiról szóló értekezését. Azáltal, hogy Nemes ténylegesen dina-

13 Nemes 2017, 183.

14 Sárkány 2018, 149.

15 Nemes 2017, 184.

16 Nemes 2017, 186.

17 Nemes 2017, 186.

18 Nemes 2017, 187.

19 Nemes 2017, 187. (saját kiemelés)

mikus, azaz változó tudást ért e terminuson (ezt az értelmezésemet megerősíteni látszik azon megjegyzése, amely szerint a „gondolatok folytonosan alakulnak”),²⁰ különösebb érvelés nélkül utasítja el a Platónhoz visszavezethető klasszikus tudásfelfogást, és állít helyére egy implauzibilisebb meghatározást. Platónnál ugyanis éppen a statikus mivolt játszott döntő szerepet a tudás és a vélekedés megkülönböztetésében: a tudás változatlan, statikus, míg a vélekedést pont változékonyságáról lehet felismerni.²¹

A klasszikus tudásfelfogás visszautasítása kapcsán Nemes arra építi mondandóját, hogy a filozófus, amikor szembesül a döntéssel, hogy bevenné-e a mindentudás tabletáját, azért utasítaná azt vissza, és azért döntene inkább az örök filozofálás mellett, mert különben a tudás birtokában már nem volna mit csinálnia.²² Érthetetlen számomra Nemes ezen „félelme”, hisz ugyanebben a cikkben mutat rá arra is, hogy vannak a filozófiai praxisnak olyan oldalai, melyek épp arról szólnak, hogy a tudás megszerzése csak egy kezdeti lépés, és a praxis ott kezdődik, mikor elkezdjük ezen korábban megszerzett ismereteknek alárendelni életünket.²³ Ennek kapcsán egy hasonlattal élhetünk. Ez alapján Nemes szerint egy festőnek nem az lenne a dolga, hogy a megtanult esztétikai elméleteket helyesen alkalmazza, hanem hogy ezen elméleteket barátaival egy tea köré ülve céltalanul elemezze. Ám amennyiben a filozófiának van gyakorlati oldala, az semmiképp sem állhat ebben. Láthatóan bőven marad elég dolga a festőnek az elmélet elsajátítása után is: a festés, mely során ezen elméletek helyes alkalmazásában eleinte többször, később aztán egyre kevesebbszer hibázhat. Ugyanígy a filozófus vállalkozása sem ér véget a tudásszerzésnél, sőt, addig el sem jut feltétlenül, hiszen mindig újabb és újabb információk birtokába juthat.

Sokkal fontosabb kérdés számomra Nemes azon megállapítása, mely szerint a filozófia „a környezeti kihívásokhoz alkalmazkodva változtatja a kinézetét”. „Egyszer a valláshoz vagy a művészetekhez igazodik, máskor a politikához, a társadalom- és természettudományokhoz.”²⁴ Persze, mondhatjuk, hogy így van, ahogy régebben felhúzta magára a kereszténység köntösét Európában, majd később a természettudományos megfontolásokkal igyekezett minél inkább összhangban megnyilvánulni. *Ancilla theologiae*, most pedig *ancilla scientiae*.

S még ha bizonyos tekintetben hasonul is a filozófia a korához, akár módszerében, akár érintett témáiban, van-e olyan aspektusa a filozófiának, melyet mindenkoron meg kell őriznie? Még ha a tudás – ahogy Nemes írja – valóban közösségibb jelleget is öltött

20 Nemes 2017, 187.

21 Lásd *Menón* 98a.

22 Az eredeti problémafelvetéshez lásd Nemes 2017, 181.

23 Ez volna a veganizmus és sztoicizmus példáival megtámogatott „kettes számú filozófiai praxis”. Lásd Nemes 2017, 186.

24 Nemes 2017, 183.

magára,²⁵ elég indok-e ez a filozófiának ahhoz, hogy lemondjon a (statikus) tudásról, és csupán filozófálássá, csoportos beszélgetéssé változzék? Ahelyett, hogy mindenképp új válaszokat próbálnánk kitalálni a filozófia bizonyos mértékű válságára, járhatunk egy másik utat is. Felkereshetjük a régi válaszokat is, hiszen például a sztoikusoknál is jelen volt Szókratész dialógusainak mintájára az a módszeres csoportos beszélgetés, amely Nemes szerint a „dinamikus tudás” előfeltételül szolgál. A filozófusok számára követhető út az előrerohanás helyett a görögség filozófiafelfogásához történő visszafordulás: *a helyes élet útmutatójával kell szolgálnia, s fel kell vértéznie az egyes embert az ehhez szükséges ismeretekkel.*²⁶ A filozófia kizárólag elméletként, vagy kizárólag gyakorlatként való értelmezése ugyanis túlságosan is támadható és leszűkített filozófiakoncepciót eredményez.

Sajnálatos ebből a szempontból Nemes vitaindítójának kudarca. Kudarcc ez, hiszen a filozófiai praxis képviselőit „meghátrálásra” kényszeríti – arra, hogy Nemes egyoldalúságával szemben felhívják a figyelmet az elmélet, a tudás fontosságára, melynek láttán aztán az akadémikusok – tévesen – megnyugtathatják magukat, hogy nincs szükség semmilyen fordulatra, hiszen válaszcikkében még Sárkány Péter is az elmélet, a tudás fontosságát hangsúlyozza, jobban mondva kénytelen hangsúlyozni. Nemes cikkét elolvastva az ember hamarabb jut arra a konklúzióra, miszerint Nemes felfogása szerint az akadémiai filozófia azért téved, mert a filozófiát tudásként fogja fel, mint arra a sokkal helyesebb következtetésre, miszerint az akadémiai filozófia azért jár tévúton a praxis-vita alapfelvetése szerint, mert a filozófiát *kizárólag* tudásként fogja fel. E tekintetben Nemes mondanivalója voltaképp tovább élezi a szakadékat az akadémikusok és a filozófia praktikus oldalában hívők között ahelyett, hogy előbbieket e praktikus oldal jelentőségének belátására sarkallná.

Mindettől függetlenül túlzás nélkül a magyar filozófiai diszkusszió fénypontjának tartom a praxis-vitát, s hálás vagyok Nemes Lászlónak, Sárkány Péternek, Cseke Ákosnak és Rosta Kosztasznak is, amiért írásaikkal bővítették e téma magyar nyelvű irodalmát. A filozófia gyakorlati oldaláról szóló kérdések ugyanis fontosságukhoz képest sajnálatosan kis részét teszik ki a filozófiai diskurzusnak. Nemes László lefektette a párbeszédhez szükséges alapokat, nyilvánvalóvá tette a filozófia praktikus oldalának létét és jelentőségét, a vita további folytatásához csupán ezeket kell kibontani és esetlegesen pontosítani a későbbiekben: ideje kifejteni e praktikus oldalnak a viszonyát az elmélethez, s feltárni, miképpen lehet integrálni a filozófiai élet és elmélet különböző területein

25 Nemes szerint „a filozófiai tudás statikus felfogásától a filozófálás dinamikus folyamata felé való átmenet” figyelhető meg napjainkban (Nemes 2017, 186).

26 Érdekes módon Nemes akkor kitér erre felfogásra, mikor a gyakorlati filozófia három lehetséges módjáról beszél, ám ezen mégis gyorsan továbbhaladva a filozófálásként értelmezett filozófiaművelés mellett kőt ki.

a gyakorlati oldal hozományait. Ahogy Nemes is írta: találjuk ki „újra a filozófiát a 21. század számára”²⁷ – de ehhez ne féljünk feltenni a kérdést, hogy „mi is a filozófia?”

Bibliográfia

- Cseke Ákos. 2019. „A filozófia »gyakorlati fordulatáról«. Válasz Nemes László vitaindító írására.” *Elpis* 12/1: 111–19.
- Nemes László. 2017. „Filozófiai tudás vs. filozofálás: A közösségi filozofálás praxisa.” *Elpis* 10/2: 181–93.
- Platón. 2013. *Menón*. Ford. Bárány István. Budapest: Atlantisz.
- Rosta Kosztasz. 2019. „Szókratész nyomában. Hozzászólás a praxis-vitához.” *Elpis* 12/2: 153–64.
- Sárkány Péter. 2008. *Filozófiai lélegzőgondozás. Fenomenológia – egzisztenciaanalitikus logoterápia – filozófiai praxis*. Budapest: Jel.
- Sárkány Péter. 2018. „Életbölcselet és filozófiai gyakorlat. Megjegyzések a praxis-vitához.” *Elpis* 11/1: 149–55.

27 Nemes 2017, 192.